Yeni Eski Likör Fabrikası

Serra Aşkın

Pilevneli Galeri'nin yeni geçici mekânı Pilevneli Mecidiyeköy, Eski Likör ve Kanyak Fabrikası'nın yeniden inşa edilmiş yapısında bulunuyor. Türk mimarlık söyleminde epey tartışılmış kararlarla günümüze getirilen bu yapı, hâlâ bir sürü açıdan üzerine düşünülebilecek bir yer. Özellikle bu yapıya odaklanan, çevre arazisiyle birlikte İstanbul ve Mecidiyeköy'ün büyümesinin etkilerine de değinen, Emre Arolat Architecture (EAA) tarafından kurgulanmış *Genç Cumhuriyetin Cesur Hamlesi Olarak Mecidiyeköy Likör ve Kanyak Fabrikası ve Dahası: Kent Hafızası Bağlamında Vıkvıklanmalar* isimli kapsamlı bir sergi, 12 Şubat - 24 Mart 2019 tarihleri arasında galeride sergilendi. Sergide de yazıldığı gibi "(. . .) ortaya çıkan bu mekânın (. . .) değerlendirilerek tartışılması, en azından zihin açıcı olabilecektir (...)" Bu teşvikle yapıya dair öğrendiklerimi, konu hakkındaki tartışmaların ve yeni yapıdaki deneyimimin kafamda oluşturduğu soruları düşünmeyi faydalı buluyorum.

1931'de inşası tamamlanan Mecidiyeköy Likör ve Kanyak Fabrikası, açıldığı günden bu yana başına gelenler ile tanınan bir yapıdır. Kendine has Fransız modernist mimar Robert Mallet-Stevens'ın (1886-1945) yurtdışında uygulanan tek endüstri yapısı olan, özgün tasarımında ana bir üretim yapısı ve bir giriş pavyonu bulunan fabrika, 2000 yılına kadar tasarlandığı işleve uygun kullanılır. Likör üretimi durduktan sonra Fatih tarafından yeni bir işlev kazandırılmak istenen, yapıları tadilatlar ve müdahaleler sonucu özgünlüğünü yitiren yapı 2006'ya kadar atıl kalır, sonra iki sene Büyük Mükellefler Vergi Dairesi olarak kullanılır. 1997'de yapılan ilk tescil başvurusu 2005'te tekrarlanır, binada yapılan değişikliklerin özgünlüğü bozduğu öne sürülerek kurul tarafından reddedilir. 2006'da DOCOMOMO Türkiye'nin de çabalarıyla yapının, özgün mimarisindeki esaslı değişikliklere rağmen tescile değer olduğu sonucuna varılır. 2008'de birkaç ihaleden sonra özelleştirilen alanı satın alan firma, farklı işlevler içeren bir teklif arayışıyla EAA ile görüşür. Likör Fabrikası yapısı, geliştirilen projede kültür mekânı işlevi kazanır.

Bu noktadan sonra yapının tescil durumundan da kaynaklanan tartışmalı yenilenme süreci başlar. Öncelikle bu mekânın endüstriyel miras yapısı olarak değerinin çok geç kabul ettirilmesi ve korunması gerekli kültür mirası olarak iş işten geçtikten sonra tescillenmesi sonucu, özgün tasarımın birçok niteliği yok olmuştur. Serginin Farkındalık bölümünde açıklanan anlayışın yoksunluğu, yapının başına gelenlerin en belirgin suçusu olabilir: "Bir mimarlık yapıtının kültürel bir varlık olarak tanımlanabilmesi ve korunması için öncelikle onun önemi fark edilmelidir. Ardından da önemi kavrananın ortadan kalkması olasılığından kaygı duyulması gerekiyor." Restorasyon kararlarının arkasındaki nedenler hem sergide hem de Yrd. Doç. Dr. Gülsün Tanyeli'nin *Arkitera*'ya verdiği röportajda anlaşılır biçimde açıklanıyor. Özetle, yapının modern strüktürel kriterlere uygun hâle getirilmesi, betonarme taşıyıcı sisteme takviyeler ile yapılacak olsaydı, tasarımı ender ve kayda değer kılan elemanlar özgünlüklerini kaybedecekti. Bunun yerine taşıyıcı sistemin kalitesi yükseltilerek yeniden yapım doğru tercih olarak belirlendi. 2012'de yapı yıkılmadan önce toplanabilecek bütün yapısal ve tasarıma dair bilgiler ayrıntılı bir çalışmayla elde edildi. Restitüsyon projesinin tamamlanmasında özgün haline dair Tekel arşivinde bulunan fotoğrafların da yardımı büyüktü. Bütün bu bilgilerin ışığında yapı özgün hâliyle neredeyse birebir tekrar uygulandı ve 11 Aralık 2018'de halka açıldı.

Yapı, sadece Likör Fabrikası, giriş pavyonu ve bahçesi olarak değerlendirildiğinde kullanıcıyı Mecidiyeköy'ün kesintisiz insan/araç trafiğinden ve yoğun yapılaşmasından kopartarak keyifli bir deneyim sunan erken dönem modernizminin oldukça karakteristik bir örneği. Fakat dahil olduğu proje ve çevre arsalardaki projeler/güncel yapılar yüzünden, ülkede pek de rastlanmayan bir kentsel doku tipolojisi uygulaması aynı zamanda garip bir mekân deneyimi oluşturuyor. Binanın arka cephesine neredeyse yapışmış gökdelenlerin yarattığı duvar etkisi, başka örneklerle karşılaştırıldığında hafif kalsa bile kendini hissettiriyor. Her ne kadar yanındaki Torun Center projesinin açık alanı ile olan ilişkisi gözetilmiş olsa da tutarsız bir geçiş yaratan (pek de kamusal durmayan) kamusal yeşil alan, şehirde nefes alınacak noktaların yokluğundan şikâyet eden ve bu arazinin yeşil alan/park olarak kullanıma açılmasını ummuş çoğunluk için bir teselli. Hem Likör Fabrikası hem de gökdelenler, şehrin en yoğun trafik arterlerinden birinden bu kamusal alanlar aracılığıyla ayrılıyor. Likör Fabrikası'nın bahçesinden E-5 Otoyolu ve Mecidiyeköy trafiği izlenebiliyor. Kot farkı sayesinde her ikisi de algıda görece sessizleşiyor. Tam ters açıdan, E-5'ten köprüye doğru ilerlerken otoyoldan görülen mekân, çevresindeki yapıların ölçeklerinin de katkısıyla düpedüz tuhaf algılanıyor.

İç mekân, sergideki fotoğraflara bakılınca anlaşılacağı gibi mümkün olduğunca özgün tasarıma yakın uygulanmış. Bahsettiğim serginin yanı sıra Daniel Firman'ın sosyal medyaya layık *Fil* enstalasyonunun bulunduğu galerili mekân, yapının odak noktası. Ziyaret ettiğimde buraya açılan giriş kapalıydı, fakat bu geniş giriş aktifken odak noktasına doğrudan erişimi sağlayacak, kullanıcı deneyimini kimliksiz bir gri odadan değil, daha keyifli olan bu galeriden başlatarak besleyecektir. Sergi bu noktadan başlamasa bile bu girişin açık olması, bahçe ile bağlantıyı pekiştirip daha bütünleşmiş bir deneyim sunacaktır. Esas sergi alanlarının beton görünümlü ve dokulu bir sıvayla bitirilmiş duvarları, özellikle bodrum katında cam açıklıklarıyla beraber taşıyıcı detaylarına dikkat çekiyor. Sadece galeri boşluğu genişliğinde bir ikinci kat, sanırım henüz ziyaretçilere açık değil, bu kottan doğal ışığa izin veren örtünün ve anıtsal merdivenin bulunduğu alanın etkisi daha da vurucu oluyor. Yapıda yeni bitirilmiş olmasından mı yoksa sergi düzeninden mi kaynaklandığını tam anlamadığım bir soğukluk hissi var. Vergi dairesi olarak kullanıldığı dönemin hayaleti bile olabilir. Ayrıca soğukluk demişken, yapı gerçek anlamda da soğuk, kış aylarında sıkı giyinerek gitmenizi tavsiye ederim.

Net cevaplayamadığım sorularla devam edelim. Likör Fabrikası ilk uygulandığı hâliyle Robert Mallet-Stevens'ın yurtdışında uygulanan tek sanayi yapısıydı. Bu süreçten sonra hâlâ öyle denebilir mi? Bir sanatçının tasarımı bir sürü müdahaleden sonra tekrar, özgün hâline en yakın şekilde uygulansa bile ona ait midir? Yapı bu haliyle Robert Mallet-Stevens'ın bir eseri mi, yoksa onun bu benzersiz mimari örneğine atfedilmiş bir anıt mı? Müzelerin hediyelik dükkânlarında satılan seri üretim küçük ölçek eser replikaları gibi, birebir ölçekte yaratılmış, mimara ve döneme ait bir yadigâr mı?

Bu yapının tarihçesi ve başından geçenleri olabildiğince ayrıntılı anlatan bu sergi sürekli olsaydı, yapı el değiştirseydi bile şimdiki kurgusunda ya da anlattığı yapının farklı bir yerinde sergilenseydi, kimliğinin bu yönünü somut olarak korusa ve ziyaretçilere hatırlatsaydı, yapının miras varlığı olarak değeri pekiştirilmiş olur muydu? Bu sürecin kamusal bilgi olması ile bu örnek üzerinden kültürel miras kavramının önemi vurgulanabilir mi? Gelecek nesillere aktarılması mühim, kentsel hafızanın ayrılmaz birer parçası olan, koruma kriterlerine uyan diğer tarihi yapıların benzer bir sürece maruz kalmalarındansa tescil kararları erkene çekilebilir mi? Bu şekilde bu yapılar özgün tasarım elemanları yitirilmeden, yıkılma, taşınma, yeniden inşa edilme gibi durumlar söz konusu olmadan varlıklarını sürdürebilirler mi?

Radikal'de yayımlanan bir haberde alıntılanan Prof. Dr. Zeynep Ahunbay, Likör Fabrikası için şöyle diyor:

"Restorasyonda yıkmak en son çare olmalıdır. Burada niye yıkıyorlar anlamış değilim. Beton mukavemeti güçlü değil, bir mazeret olabilir mi? Güçlendirirsin ve korursun. İlk betonarme bina örneği olarak eksikleriyle koruyup gelecek kuşaklara aktarmak asıl olandır. Özgün haliyle korunması gerekirdi. Şimdi kopyası yapılacak. . . . Tescilli bir binanın yıkılarak restorasyon adı altında 'Aynısını yapacağız' denmesi korkunç bir olay. . . . Çevresine gökdelen yapılmasına bile izin verilmemesi gerekirken tamamen yıktılar."

Bu açıklamanın haklılığı konusu bir yana, benzer alıntılar içeren, tık tuzağı (click-bait) gibi işleyen makalelerin yayımlanması, zaten olan bitenin belirsizliği, yapı/arazi üzerine geliştirilen planların gizliliği ve kamuoyunun sürece güvensizliği ile beraber tartışmayı alevlendirmiş olabilir mi? Acaba bu derece tartışmaya yol açmış Likör Fabrikası bu şekilde mi Türk mimarlık ve sanat söyleminde yerini edindi? Yani Likör Fabrikası'na dair gelişmelerin popülaritesini arttıran bu olaylar/kararlar silsilesi olmasaydı, yapı bütün çabalara rağmen tamamen yok edilmiş olabilirdi. Aslında öylesi daha mı iyi olurdu?

Yrd. Doç. Dr. Yıldız Salman, 1. İstanbul Tasarım Bienali kapsamında yayımlanan *New City Reader*'da yer alan "Mecidiyeköy Likör Fabrikası – Modern Mimarlık 'Değeri' mi, Yoksa Yatırım Potansiyeli mi?" yazısında, "Kanımca, özelleştirme konusunda geçerli politikaların değişmemesi durumunda, bu tür yapıların çoğunun benzer süreçlerle yıkılması kaçınılmaz olacaktır," diyor. İstanbul'da herkesin farkında olduğu rövanşist 'kentsel dönüşümün' kültürel miraslara sıçraması bir sürü diğer nedenin yanı sıra tam da bu yüzden meydana geliyor ve Salman'ın tahminini doğruluyor.

Peki, biraz da hayal kuralım. Kurul 1997'deki tescil başvurusunu kabul etseydi, bunların hiçbiri olmasa ve yapı günümüze kadar el değiştirmeden özgün hâliyle, bütün elemanları sağlam bir fabrika olarak gelseydi, araziye başka yapı yapılması yasak olsaydı, yapı üretim durduktan sonra tamamen korunmuş ve özenle bakılan bir müze olsaydı ne olurdu? Böyle bir süreç takdirle karşılanır, takdir bir yana bu tutuma dair bir farkındalık ve talep olur muydu? Yoksa yine mimarlık camiası ve sevenleri dışında kimsenin haberi olmasa da pürüzsüz sayılabilecek bir sonuca mı ulaşılmış olacaktı? Böyle bir sonuca tartışmasız varılması işlerin olması gibi ilerlediğini mi gösterir? Toplu bilinçte kültürel miras koruma anlayışının yer edinmesi, gerekli kurumların uluslararası koruma standartlarına bağlı kalmasıyla bir yapının, arazinin, bölgenin, şehrin bu hâle gelmemesi midir en ideali? En ideal olan, günümüz dünyasında, yaşadığımız sistem içinde gerçekten uygulanabilir bir şey midir?

Kültürel miras yapılarının korunması ve yıkılıp 'yeniden yapılması' konusunda hepimizin dili yandığından, bu tür haberlere hassasiyet ve tepki göstermek çok normal. Kentsel hafızada yerinden vazgeçilemez ne kadar yapı varsa yıkılıyor, cephesi 'korunuyor', yatay-düşey taşınıyor, başka bir mekânın içinde yeniden yaratılıyor vs. Kimi örneklerin de 'zararın neresinden dönülse kârdır' yaklaşımıyla, kültürel miras ve koruma kavramlarına değişen derecelerde hâkim olan mimarların elinde (mimar ünvanlı birilerinin işe dahil olması bile bir artı) özüne biraz daha sadık ve miras kavramına biraz daha saygılı yapılar olarak, farklı bir şekilde korunduğu söylenebilir. Emre Arolat, *Arkitera*'yla gerçekleştirdiği röportajda "(. . .) bu coğrafyada kamuoyunun bu tür yapıların korunması adına göstermiş olduğu hassasiyetin ve çıkardığı gürültünün çok da yetersiz olduğunu düşünüyorum doğrusu," diyor. Belki "Türkiye Mimarlık Dünyası", yoğun bir şekilde süregelen bu yıkımlara karşı bir duyarsızlaşma (desensitisation) ya da tepkisel bıkkınlık yaşıyor, kendi adıma konuşursam da hem akıl/ruh sağlığını hem de mesleğe karşı olan sevgisini ve merakını korumak için bu tür durumlarda kafasını öte yana çeviriyor olabilir. Diğer yöne bakmayan, elini taşın altına koymaktan çekinmeyen bilirkişiler, duyarlı meslektaşlar neyse ki var ve bir şeyleri doğru yapmak için çabalıyorlar. Kısmen de olsa yapıldığını ve bu çabanın var olduğunu, tartışmaların süregeldiğini gördükçe benim gibiler de seslerini yükseltmeye heves ve cesaret bulacaklardır.

Kaynaklar

Arolat E., (2019). Gelişim Denen İllet, Ya da Bir Çeşit Rövanş. Ya da Bazen İkisi Birden. *Genç Cumhuriyetin Cesur Hamlesi Olarak Mecidiyeköy Likör ve Kanyak Fabrikası ve Dahası: Kent Hafızası Bağlamında Vıkvıklanmalar* [Sergi]. 12 Şubat-24 Mart 2019. Pilevneli Galeri Mecidiyeköy, İstanbul.

Salman, Y. (2012, Ekim). Mecidiyeköy Likör Fabrikası – Modern Mimarlık "Değeri" mi, Yoksa Yatırım Potansiyeli mi? *New City Reader*, 6.

katkılarıyla

T.C. KÜLTÜR VE TURİZM BAKANLIĞI

İksv kurucu sponsor

İksv resmi konaklama sponsoru

© 2018 – İKSV, İstanbul Kültür Sanat Vakfı

Kişisel Verilerin Korunması ve İşlenmesi Politikası | E-Bülten Kişisel Veriler Aydınlatma Metni | Veri Sahibi Başvuru Formu | Elektronik Posta İletilmelerine İlişkin Hukuki Kurallar | Bilet Satış ve Kullanım Koşulları | Site Haritası